

Aleksander Ławiński
Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli
w Zielonej Górze

CZY MOŻNA ZAPEWNIĆ EFEKT ZWROTNY EGZAMINÓW ZEWNĘTRZNYCH NA TERENIE POWIATU?

Artykuł odwołuje się do obecnej sytuacji politycznej (przed wyborami), określonego czasu (koniec wakacji i początek roku szkolnego), obaw osób zainteresowanych wynikami i zbyt specjalistycznego języka raportów. Przedstawia też propozycję wykorzystania wyników egzaminu uczniów z trudnościami w nauce w „powiecie P”.

Od czterech lat istnieje na terenie zachodniej Polski niewielki powiat, nazwijmy go P. Na powiat P składają się 3 gminy, nazwijmy je X, Y, Z. Gminy te od kilku lat zajmują się reformą systemu oświaty likwidując przedszkola, „wygaszając” ośmioletnie szkoły podstawowe i wprowadzając nowe sześcioletnie szkoły podstawowe i trzyletnie gimnazja. Samorząd powiatu P, prowadząc szkoły ponadgimnazjalne, z reformą systemu oświaty zetknął się, na dobrą sprawę, dopiero w 2001 roku. Jesienne, doraźne zmiany koncepcji II etapu reformy były dla samorządowców oraz dyrektorów szkół powiatu niezbyt czytelne. Do kuratorium daleko, wizytatorzy wciąż „w terenie”, konsultanci zbyt drodzy, a doradcy metodyczni po prostu zniknęli. Wiadomości z Warszawy niepełne i sprzeczne. Profili raz 4, a innym razem 14. Matura raz nowa, a raz stara, a potem nowa z elementami starej.

Trudno się w tym wszystkim zorientować i nadażyć za zmianami. A na głowach dyrektorów i samorządowców powiatu P: korekta sieci szkół i profilowanie liceów, nowa zmieniiana „w biegu” formuła egzaminów maturalnych, rekrutacja „rozmnożonych” dzięki duplikatom świadectw pierwszoklasistów, ponownie zmodernizowany awans zawodowy nauczycieli i malejąca, z powodu niżu demograficznego i jak zwykle niedoszacowana przez państwo, subwencja oświatowa. Na domiar złego dyrektorom i samorządowcom kończy się kadencja. Trzeba przygotować się do konkursów i wyborów. Brak jest czasu, a czasami po prostu go szkoda, na czytanie wszystkich zmieniających się ciągle projektów oraz sążnistych i masywnych raportów z próbnych egzaminów i sprawdzianów. Koniec roku szkolnego 2001/2002 został powitany z ulgą, czas więc na... bieżące wakacyjne remonty szkół. W tej powodzi zdarzeń i informacji umyka uwadze działaczy oświatowych zawartość opublikowanych w czasie wakacji raportów Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej (OKE), które przesłano zarządom gmin i powiatów. Niewielu miejscowych wizytatorów i dyrektorów zdążyło zapoznać się z ich treścią przed sierpniowymi naradami i radami pedagogicznymi poświęconymi zazwyczaj podsumowaniom minionego roku i planowaniu pracy w nowym roku szkolnym. Większość nauczycieli dopiero wraca z wakacji i o raportach jeszcze nie słyszała. Pierwsze szkolenia dyrektorów prowadzone przez ekspertów OKE, w zakresie interpretacji raportów zaplanowano na koniec września. A pierwszy dzwonek już za chwilę...

Czy wobec tego czy w przypadku powiatu P, możliwa jest odpowiedź na pytanie:

„Jaki zaobserwowano efekt zwrotny, dodatni i ujemny, tegorocznego egzaminu zewnętrznego w Polsce?”

Wydaje się, że pod koniec sierpnia 2002 jest jeszcze za wcześnie, aby dokonać oceny efektu zwrotnego egzaminów zewnętrznych w powiecie. Odpowiedź musiałaby brzmieć: „W powiecie P efektu zwrotnego egzaminów zewnętrznych nie zaobserwowano.” Ukazany powyżej, tegoroczny krajowy i lokalny kontekst egzaminów zewnętrznych, wpłynął znacząco na obniżenie dydaktycznych, społecznych i administracyjnych efektów egzaminów zewnętrznych na poziomie powiatu.

Przyczyn tej sytuacji można doszukiwać się w powolnym rozprzestrzenianiu się innowacji, jaką jest nowy, w naszej rzeczywistości społecznej, system egzaminów zewnętrznych. Bariery są również obawy przed zmianami, jakie mogą wynikać z analizy raportów. Nauczyciele obawiają się reakcji dyrektorów, dyrektorzy reakcji nadzoru, nadzór obawia się reakcji kuratora i samorządów, a samorządowcy obawiają się reakcji mediów i rodziców-wyborców. Biorąc pod uwagę moment, w którym się znajduje się powiat P, to znaczy kilka tygodni przed wyborami samorządowymi, wydaje się, że nikt nie ma ochoty roztrząsać wyników egzaminów zewnętrznych. Ministerstwo zachowuje dużą wstrzemięźliwość w publicznych ocenach wyników egzaminów. Komisje okręgowe, kodując zestawienia wyników „zacierają ślady”, robiąc wszystko, aby nie być stroną w konfliktach, które mogą wynikać z analizy raportów. Formę raportów doprowadzono do stanu, w którym analiza ich treści przekracza możliwości przeciętnego członka Komisji Oświaty Rady Powiatu P. W obecnej postaci ocena zawartości raportów jest możliwa tylko dla ekspertów. Problem polega na tym, że w większości powiatów, brak jest takich ekspertów. Należy zgodzić się z opinią MacDonalda, że „ewaluacja nie jest dla mas” (Korporowicz L., 1997), jednak z drugiej strony, to na środowisku zgromadzonych na tej konferencji profesjonalnych ewaluatorów, ciąży misja i „obowiązek demokratyzowania ich wiedzy” oraz zainteresowania udziałem w ewaluacji wszystkich możliwych stron tego procesu. Z punktu widzenia reguł, na jakich budowane jest społeczeństwo demokratyczne, podstawową wartością dla ewaluatora powinna być poinformowana opinia publiczna, a w omawianym przykładzie obywatele powiatu P, klienci systemu edukacji, utrzymywanego z ich podatków. Mają oni prawo dowiedzieć się, czy utrzymywany przez nich system jest efektywny i czy jakość pracy szkół, do których posyłają swoje dzieci, jest dobra. Nie oznacza to konieczności budowania medialnych rankingów szkół i nadania wynikom tegorocznych egzaminów zewnętrznych priorytetowego znaczenia w ewaluacji systemu edukacji w powiecie P. Jednak wyniki egzaminu zewnętrznego mogą być doskonałym punktem wyjścia do dyskusji grup zainteresowanych problematyką edukacyjną w powiecie P. Mogą być powodem pierwszego spotkania Rady Oświatowej Powiatu, skupiającej światłych przedstawicieli środowisk oświatowych, samorządowców, przedstawicieli rodziców, działaczy fundacji i organizacji pozarządowych, związków wyznaniowych i kościołów oraz przedstawicieli mediów. Dyskusja przeprowadzona przy współudziale ekspertów OKE, może przyczynić się do sformułowania priorytetów polityki oświatowej powiatu P, przydatnych w opracowaniu strategii rozwoju powiatu i gmin, a w następnym znaleźć odzwierciedlenie w planowaniu budżetów i bieżących decyzjach wynikających z kompetencji samorządu wobec systemu edukacji. Dla nowo wybranych samorządów raport może stanowić bilans otwarcia 4-letniej kadencji i powód do wdrażania programów wspierających podniesienie jakości pracy szkół i wyrównywanie szans. Daje też szansę na przeniesienie akcentów w pracach Komisji Oświaty Rady Powiatu z problematyki remontowo-budowlanej na dydaktyczno-wychowawczą. Odezwą się głosy, że jest to obecnie wyłączną kompetencją nadzoru.

Wypada jednak zastanowić się nad tym: Czy szeroko rozumiana jakość pracy szkół jest wyłączną domeną samych szkół i wizytatorów? Czy w rzeczywistym funkcjonowaniu szkoły można ostro rozgraniczyć, gdzie zaczynają się i kończą sprawy organizacyjne nadzorowane przez samorząd, a gdzie sprawy pedagogiczne nadzorowane przez państwo? Czy wreszcie obywatele powiatu P mają mieć wpływ na jakość pracy szkół?

Są to pytania, na które należy udzielić jednoznacznych odpowiedzi. Sukces ewaluatora, podejmującego działania na styku grup zainteresowanych wynikiem egzaminów zewnętrznych, będzie uzależniony od sposobu, w jaki pojmuje on kluczowe dla ewaluacji demokratycznej idee jak: „negocjacje”, „poufność”, „dostępność” i „prawo do informacji”.

Aby ukazać możliwości, jakie niesie ze sobą pogłębiona „powiatowa ewaluacja” egzaminów zewnętrznych, proponuję przesłедzenie procedury dającej szansę na zapewnienie efektu zwrotnego sprawdzianu 2002 przeznaczonego dla dzieci z trudnościami w nauce na terenie powiatu P.

ETAP I „CZYTANIE I KORZYSTANIE Z INFORMACJI”

Raport OKE z wynikami sprawdzianu trafia do kierownika Wydziału Oświaty Starostwa Powiatowego, który przedstawia Zarządowi Powiatu i Komisji Oświaty Rady Powiatu wstępne wnioski wynikające z jego analizy. Pierwsza analiza wyników zaniepokoiła samorządowców. Okazało się bowiem, że wyniki uzyskane przez uczniów z trudnościami w nauce w szkołach podstawowych na terenie powiatu są znacznie niższe od średnich w okręgu i „od tych, które uzyskali uczniowie rozwiązujący ten sam arkusz w sąsiednich powiatach. Zarząd Powiatu zaprasza ekspertów OKE na spotkanie z przedstawicielami samorządów gmin i powiatu zajmującymi się problematyką oświaty. OKE podejmuje szkolenia dyrektorów szkół powiatu, pracowników Powiatowej Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej i samorządowców w zakresie interpretacji wyników egzaminów. Uczestnicy spotkań i szkoleń formułują w stosunku do OKE swoje oczekiwania wobec formy i treści raportów dla gmin i dla powiatu.

ETAP II „ROZUMOWANIE I PISANIE”

Zarząd Powiatu w porozumieniu z Zarządami Gmin X,Y,Z zatrudnia profesjonalnych ekspertów z zadaniem opracowania diagnozy w tym zakresie pracy z uczniem z trudnościami w nauce w szkołach powiatu oraz powiatowego programu służącego wspieraniu (%) szkół w zakresie pracy z tymi uczniami. Zadaniem ekspertów jest pomoc w pogłębionej interpretacji nadesłanych z OKE raportów szkolnych, gminnych i powiatowych i wypracowanie propozycji działań wspólnie z grupami biorącymi udział w ewaluacji. Opracowane programy przybierają postać: uchwał Zarządu Powiatu i Komisji Oświaty, uchwał rad pedagogicznych, planów rozwoju szkół, rocznych planów pracy szkół, planów pracy zespołów przedmiotowo-metodycznych nauczycieli, programów i planów zajęć w szkołach, rocznych planów doskonalenia nauczycieli, planów rozwoju zawodowego nauczycieli, programów innowacji, regulaminów przyznawania dotacji dla organizacji pozarządowych, projektów programów przygotowanych przez organizacje samorządowe itd.

ETAP III „WYKORZYSTANIE WIEDZY W PRAKTYCE”

Grupy biorące udział w ewaluacji podejmują działania w obszarach związanych z poszczególnymi programami. Samorząd powiatu może podjąć działania właściwe dla swoich kompetencji. Arsenal środków pozostających w dyspozycji samorządu powiatu P jest znaczny i jak do tej pory w większości nie wykorzystany.

Samorząd powiatowy może:

- zwrócić się do Kuratora z wnioskiem w sprawach dydaktyczno-wychowawczych, np. poprosić o informację na temat wyników pracy nadzoru w zakresie pracy z uczniem z trudnościami w nauce,
- dokonać korekty sieci szkół specjalnych i podstawowych, jeśli takie prowadzi,
- przeznaczyć dodatkowe środki na poprawienie bazy dydaktycznej szkół,
- skoordynować działania gmin w zakresie wdrożenia przyjętych wspólnych programów,
- skoncentrować uwagę dyrektorów na ukierunkowaniu planów rozwoju zawodowego, nauczycieli zgodnym z priorytetami przyjętymi w toku ewaluacji,
- przeprowadzić analizę planów rozwoju szkoły przedstawionych przez kandydatów w ramach konkursów na stanowiska dyrektorów szkół,
- zatwierdzić i korygować projekty organizacyjne szkół pod kątem zgodności z przyjętymi programami działania,
- przeznaczyć dodatkowe środki na realizację zajęć wyrównawczych,
- zorganizować i ukierunkować system doradztwa metodycznego,
- powołać Powiatowy Ośrodek Doskonalenia i Doradztwa i ukierunkować jego działania,
- ukierunkować i zatwierdzić roczne plany doskonalenia zawodowego nauczycieli w ramach 1% odpisu funduszu płac,
- dofinansować system doskonalenia i kształcenia zawodowego nauczycieli,
- nawiązać współpracę w zakresie doskonalenia nauczycieli z wojewódzką placówką doskonalenia nauczycieli i wykorzystać jej ofertę,
- przeznaczyć dodatkowe środki na wyposażenie bibliotek szkolnych, biblioteki powiatowej i pedagogicznej,
- zmodyfikować regulamin przyznawania dodatków do płac i nagród dla nauczycieli,
- dotować działalność stowarzyszeń działających na rzecz wyrównywania szans,
- przeznaczyć dodatkowe środki na usługi konsultingowe i wdrażanie innowacji programowych,
- przeprowadzić w szkołach audyt w zakresie środków przeznaczanych na pracę z uczniami z trudnościami w nauce,
- ukierunkować pracę Powiatowej Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej i Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie,
- ukierunkować pomoc stypendialną i materialną dla uczniów,
- nawiązać współpracę międzynarodową i pozyskać środki z krajowych i europejskich programów edukacyjnych, zapewniając udział własny w budżetach projektów.

ETAP IV „EWALUACJA”

Ewaluacja programów, wdrożonych w następstwie opublikowania tegorocznych wyników sprawdzianów uczniów z trudnościami w nauce, będzie dla powiatu P kosztowna, pracochłonna i czasochłonna. Zakładając, że samorząd powiatowy uruchomi tylko część będących w jego dyspozycji narzędzi, zaobserwowanie znaczących efektów, wdrażanych przedsięwzięć, będzie możliwe za 2-3 lata. Być może będzie to wymagało całej 4-letniej kadencji kolejnego samorządu. Uruchomienie znacznych środków na realizację przyjętych programów w warunkach trudności budżetowych będzie wymagało przekonania wielu ludzi i zapewnienia wysokiej efektywności prowadzonych działań. Doświadczenia w tym zakresie bywają różne, o czym świadczy przypadek pewnej zamożnej gminy (Barański A. i inni, 1999, s 97.):

„Ciekawy przypadek zdarzył się w pewnej dość mającej gminie. Oto władze samorządowe, po wizycie studyjnej w Norwegii postanowiły, wzorem północnego partnera, zadbać o znajomość i przestrzeganie praw dziecka w szkołach. Burmistrz rozpiął konkurs na program odpowiednich działań i po jego rozstrzygnięciu we wszystkich szkołach gminy rozpoczęły się najpierw warsztaty dla nauczycieli, a następnie prowadzone w ramach zajęć pozalekcyjnych bardzo ciekawie przygotowane

szkolenia dla uczniów klas V-VIII. Rada Gminy przeznaczyła na ten cel niebagatelne środki. Chcąc zatem poznać efekty swoich poczynań burmistrz zamówił u kompetentnych socjologów badania, które miały zbadać przestrzeganie praw ucznia w szkołach, w których zrealizowano program. I tu zaczęły się kłopoty. Przeprowadzeniu zamówionych przez zarząd gminy badań sprzeciwił się kurator, argumentując, iż zgodnie z ustawą, przestrzeganie praw ucznia i praw dziecka to zadanie nadzoru. Z kolei burmistrz twierdził, że zgodnie z ustawą prawidłowość dysponowania środkami to nadzór gminny. Przeznaczając spore kwoty na program działań oświatowych nie tylko chciał wiedzieć, czy zostały one prawidłowo zaksięgowane. Badania miały ocenić przede wszystkim celowość i efektywność ponoszenia takich wydatków. Spór trwał przez czas dłuższy i zakończył się - no krótko mówiąc - dość niemiędrze. Oto burmistrz przeprowadził, za zgodą dyrektora szkoły, stosowne badania, ale kurator w trakcie wizytacji nie wzięło ich wyników pod uwagę”.

Obywatelom powiatu P wypada więc życzyć konsekwencji, cierpliwości i powodzenia na trudnej drodze wdrażania ewaluacji procesu kształcenia dzieci z trudnościami w nauce i wrócić do pytania o efekt zwrotny tegorocznych egzaminów zewnętrznych, w trakcie XII Konferencji z cyklu Diagnostyka Edukacyjna w 2006 roku.

Aleksander Ławiński

LITERATURA

- Barański A. i inni, 1999, *Zarządzanie oświatą - poradnik dla gmin. Cz. II, Fundusz Współpracy*. Brytyjski Fundusz Know-How. Warszawa.
- Brożek A., Lisiecka Z. i inni, 2000/2001, *Ocenianie w Nowej Szkole. Moduł V. Wykorzystanie wyników egzaminów zewnętrznych przez różnych odbiorców w celu podnoszenia jakości pracy szkół, CKE i CODN*. Warszawa.
- Dzierzgowska I., Wlazło S., *Poradnik - mierzenie jakości pracy szkoły, TERM-IAE PROJEKT*. Warszawa.
- Dzierzgowska I. 1999.; *Ambicje, potrzeby i oczekiwania samorządów terytorialnych w zakresie merytorycznej działalności szkół. Esej w; Zarządzanie oświatą - poradnik dla gmin, Fundusz Współpracy*. Brytyjski Fundusz Know-How. Warszawa.
- Grykiel K., Hryhorowicz Z. (red.), 2002, *Raporty ze sprawdzianu w szkole podstawowej, egzaminu gimnazjalnego i maturalnego*, Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Poznaniu.
- Kowalska I., Nowotniak M., Sobocki M., Ciechomski M., 2000; *Polityka oświatowa powiatu*, Fundusz Współpracy. Brytyjski Fundusz Know-How. Warszawa.
- Korporowicz L.(red.), 1997; *Ewaluacja w edukacji*, Oficyna Naukowa. Warszawa.
- Niemierko B., 1999, *Pomiar wyników kształcenia. Pomiar kontekstu osiągnięć uczniów*, WSiP, Warszawa.
- Małecka K., 2002, *Działania na rzecz dzieci i młodzieży w lokalnej społeczności*, Polska Fundacja Dzieci i Młodzieży. Warszawa.
- Regulski J., 2002, *Samorząd i demokracja lokalna. Osiągnięcia, zagrożenia i dylematy*, Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej. Warszawa.
- Tobor M., Zięba J., 2002, *Samorządowe sprawozdanie oświatowe*, VULCAN, Wrocław - www.vulcan.edu.pl/sso.
- Wlazło S., 1999, *Polityka oświatowa w gminie, (w:) Zarządzanie oświatą-poradnik dla gmin*, Fundusz Współpracy. Brytyjski Fundusz Know-How. Warszawa.